

GİRESUN'DA TÜRK İSKÂNINA BİR ÖRNEK: ZAVİYE* ** AN EXAMPLE OF TURKISH SETTLEMENT IN GİRESUN: ZAWIYA

Mehmet ÖZMENLİ***
Nazım KURUCA****

Öz

İskân kelimesi terim olarak aslı Arapça “sükûn” kelimesinden gelmekte ve sözlüklerde “sakin kılma, oturtma, ev sahibi etme, yerleştirme” manaları yanında, “yurtlandırma, yerleştirme, yurtlanma, yerleşme” şeklinde de geçmektedir. Bir başka ifade ile yerleşme boş alanların ekilip biçilmesi, verimliliğinin artırılmasıdır.

İslam öncesi Türklerin yaylak ve kışlak hayatı sürdürdükleri bilinen bir gerçektir. Türk hükümdarlarından biri yaylaklarda öteki vadilerde, su kıyılarında olmak üzere iki merkezleri mevcuttu ve ikincisi evlerden kurulu iskân yerleri şeklinde idi. Anadolu topraklarına gelen Türklerin ilk yerleştikleri yerler incelendiğinde dikkat çekici bir biçimde benzer özellikli yerlere (dağ etekleri ve vadiler) konuşlandıkları görülmektedir. Doğu Karadeniz’de ve özelde Giresun’un uygun vadileri barınmaya uygun olmasından dolayı Türklerin bu bölgeyi tercih etmelerine neden olmuştur. Giresun, yaylak ve kışlak yaşam biçiminin en bariz şekilde yaşandığı bölgelerden biri olmuştur.

Türk kolonizatör dervişleri, Karadeniz’in güneyini oluşturan Türkiye topraklarına vadileri kullanarak ulaşmış ve de yerleşmişlerdir. Bu dervişlerin bazıları zaviyeler oluşturmuşlardır. Güneyden kuzeye akan dereler Oğuz Türklerinin iç kesimlerden Karadeniz’e ulaşmalarına vesile olmuştur. Bu dereler kültür merkezleri olduğu gibi kültür taşıyıcılığı görevini de üstlenmişlerdir. Derviş ve dere olgusu bölgede yaşayanların ve yeni gelenlerin inanç sistemlerini de etkilemiştir. Türkleşme ile beraber Sünnileşme de bu zaviyeler vasıtası ile gerçekleşmiştir. Günümüzde geçmişe ait birçok mekanın yok edilmekte olduğu dikkate alınarak Giresun’un Türkleşme ve Sünni İslâm’ı benimsemesinde etkin olan zaviyelerin yerlerinin varlığının yazıya geçirilmesi amaçlanmıştır.

Arazi taramaları, ana ve çağdaş kaynakların taranması usulünü kullandığımız bu çalışmada hedefimiz Doğu Karadeniz’de Türk iskânlarının gelişim süreçlerini kısaca irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Giresun, iskân, derviş, dere, zaviye

Abstract

The term “settlement” comes from the original Arabic word “sükûn”. In addition to its meanings of “calming, seating, making homeowner, placing”, it also appears as “settlement, placing, settling, housing” in the dictionaries. In other words, settlement is the planting of wastelands and increasing productivity. It is a well-known fact that the pre-Islamic Turks lived in pastures in summers pasture and in quarters in winters. Turkish rulers had two centers: one in the summer pastures and the other in the valleys. The latter was in the form the settlement areas, along the waterfronts. When the first settlements of Turks who came to the Anatolia are examined, it is seen that they settled in places

* Makalenin Geliş Tarihi: 22.04.2018, Kabul Tarihi: 28.05.2018. DOI: 10.31624/tkbbvd.2018.27

** Makale, 31 Ocak-02 Şubat 2018 tarihlerinde Kayseri Erciyes Üniversitesi tarafından düzenlenen USBİK (Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi)’te aynı adla sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

*** Doç. Dr. Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mehmetozmenli@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8616-0712>

**** Dr. Öğr. Üyesi Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, badali28@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2411>

(mountain foothills and valleys) with remarkably similar characteristics. The reason why the Turks preferred Eastern Blacksea and especially Giresun, is that appropriate housing valleys existed in this region. It became the region in which summer pasture and winter quarters life styles were lived most obviously. Giresun has become one of the most obvious areas of life in the form of summer pasture and winter quarters. The Turkish colonizer dervishes reached and settled down in the territory of Turkey that forms the south of the Black Sea, by using valleys. Some of these dervishes established the zawiya. The rivers flowing from south to north enabled Oghuz Turks to reach the Black Sea from inner parts. On the one hand, these rivers acted as the cultural centers; on the other hand, they undertook the role of the cultural conveyance. The dervish and river phenomenon also affected belief systems of the inhabitants and newcomers. Turkization and Sunnification was also realized through these zawiya. Taking into consideration that many places belonging to the past are being destroyed, it is aimed to put the existence of Giresun's places of zawiya which are effective in the Turkization and Sunnification. The purpose of this study is to examine briefly the process of development of Turkish settlements in the Eastern Black Sea region, which we use in the field survey, the scanning of main and contemporary resources.

Keywords: Giresun, settlement, dervish, river, zawiya

1. Giriş

İnsanların doğal, ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerden dolayı sürekli yaşadığı yerden başka yerlere bireysel veya toplu, kalıcı veya geçici şekilde yerleşmelerine göç adı verilmektedir. Tarihte birçok örneğini gördüğümüz göç hareketleri gelecek nesilleri dahi etkileyecek şekilde birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Mekânsal olarak yer değiştiren kitleler hem göç ettikleri mekânı hem de geride bıraktıkları vatanlarını olumlu ve olumsuz birçok konuda etkilemektedir.

Yurtlandırma, sakin kılma, yerleştirme faaliyetlerini de içeren geniş kapsamlı bir kavram olan iskân, en bilindik ve en geniş anlamıyla beşeri bir yerleşmeyi ifade etmektedir. İskânı sosyolojik anlamda tanımlamak istersek; İskân, elde edilen coğrafyaları kendileştirme aracıdır. İskân, üretmektir, boş coğrafi alanların şenlendirilmesidir ya da bir nevi sürgündür. İskân, dini, ekonomik, kültürel, siyasi yapıların bildirgesidir.

“Göç, göçerlik, iskân” birbirleri ile ilintili olan kavramlardır. İnsanlığın varoluşundan itibaren bu kavramlar hiyerarşik olarak aktif hale gelmiştir. Coğrafyaların toplumların yaşam biçimlerini belirlediği düşünülürse Asya'nın önemli bir topluluğu olan Türklerin yaşam biçimleri de coğrafyalarının bir gereği olarak hareketlidirler.

Türklerin yaşamlarında şans-tesadüf ne kadar vardır? Ya da mucize kabilinden hayatlarını yönlendirmişler midir? Bu sorulara şöyle cevap verilebilir. Bu hareketli topluluk, yaptığı göçleri bir plan çerçevesinde ve nereye yapılacağına önceden tasarlayarak gerçekleştirmiştir. Yerleştikleri yerler, hiçbir şekilde tesadüfi değildir. Kale içinde yaşam biçimi olmayan Türkler hafif silahları olan ok ve yay gibi uzak mesafe silahları, hareket kabiliyetlerini artıran atları ve en önemlisi de disiplinli mücadele ruhu ile ele geçirdikleri otları bol olan yerleri tercih etmeleri, Türklerin iskân anlayışını ortaya koymaktadır.

Türklerin Orta Asya topraklarından Anadolu coğrafyasına göç etmesi ise Türk tarihinin en önemli olaylarından biridir. Eskiçağlardan itibaren farklı coğrafyalara göçen Türklerin, yerleşmek için tercih ettikleri yerlerden biri de Karadeniz'in güney kıyıları yani Anadolu'nun kuzeyidir. Dereleri fazla olan bu bölgede vadi yerleşmeleri oldukça yoğundur. Türkmenler, yaşam tarzlarına ve mizaçlarına uygun olan yaylak-kışlak havasına uygun olan Anadolu'nun yüksek bölgelerini tercih etmişlerdir (Özgüdenli, 2006: 25). "Kirman Hükümdarı Kavurd Bey'in 'Ben Türk'üm, sıcak iklim benim ve askerlerimin mizacına uygun değildir" (Özgüdenli, 2006: 25 dnp.28).

Türklerin konar-göçer veya yaylak kışlak hayat biçimini, ulaşabildiği herhangi bir coğrafyada önceki yaşam biçimine çok fazla değişiklik yapmadan devam ettirmişlerdir. Dikey göç denilen ve ekonomisi hayvancılığa dayanan bu yaşam tarzını Karadeniz ve özelde de Giresun'da çok net bir biçimde görebilmekteyiz.

2. Karadeniz ve Giresun'da Yerleşmeler

Karadeniz, M.Ö. III. ve II. binlere kadar inen Türklerin, yerleşmek için tercih ettiği alanlara sahiptir. Bu tarihlerde Oğuzların öncü kolları olarak kabul edilen Kas ve Gutiler bölgeye gelmeye ve yerleşmeye başlamışlardır. Bu tarihlerden sonra çok farklı Türk gruplarının Karadeniz'e geldikleri ve yerleştikleri görülmektedir. Roma ve Bizans dönemlerinde farklı aralıklarla gelen Türklerin zaman içinde Hıristiyanlaşarak bölgenin yerli ahalisinden bir kısmını oluşturdukları veya zamanla bazılarının Balkanlara ve Karadeniz'in kuzeyine doğru gittikleri sanılmaktadır (Köse- Törel, 2017: 905-906).

Eskiçağ Karadeniz yerleşmelerinin dağ etekleri, vadiler ve sahile yakın vadi ağzlarında olduğu antik çağ yazarları Herodot (Herodotos, 2010: 239), Ksenophon (Ksenophon, 2011: ilgili sayfalar), Strabon (Strabon, 1993: 22-23), ortaçağ yazarları Esterebadi (Esterebadi, 1990: ilgili sayfalar), Hahanov (Hahanov, 2004: ilgili sayfalar), Clavijo (Clavijo, 1975: 60), İbn Bibi (Bibi, 1996: 192 vd) gibi tarih ve coğrafyacılar tarafından belirtilmiştir.

Eskiçağ yerleşmelerine ait kalıntılar yok denecek kadar azdır. Var olanların da Ortaçağ yerleşmeleri ile hemen hemen aynı yerlerde oldukları dikkat çekicidir. Bölgede Kılıç Kökten Hoca dışında ciddi anlamda bir yüzey araştırması yapılmamıştır. (Kökten, 1951: 201-214) Karadeniz arazisinin bitki örtüsü ve engebeli yapısından dolayı, çalışmak çokta kolay değildir.

M.Ö. yüzyıllarda İskit Türklerinin, Karadeniz'in Anadolu kıyılarına ve vadilerine yerleştikleri yukarıda belirttiğimiz antikçağ tarihçileri tarafından belirtilmektedir. Oğuz Türklerinin de Anadolu Karadeniz'ine gelişlerinin M.S. 131 tarihine denk geldiği Arrianus tarafından ifade edilmektedir (Arrianus, 2005: 66).

3. Ortaçağ Yerleşmeleri

Ortaçağ boyunca Karadeniz'e hâkim unsurlar Doğu Roma (Bizans) ve Türklerdir. Karadeniz'e muhtelif zamanlarda çok sayıda Türk boy ve gruplarının geldiği bilinmektedir. Özellikle Oğuz ve Kıpçak boyları ön plana çıkmaktadır. Karadeniz'e yerleşen Oğuz boylarının başında Çepniler gelmektedir. Oğuzların 24 boyundan birisi olan Çepnilerin bir kolu, Orta Asya'dan çıktıktan sonra İran üzerinden Erzincan yoluyla Gümüşhane üzerinden Torul ve Kürtün ilçelerine ve Harşit vadisini takip ederek geniş bir zaman dilimi içinde Karadeniz sahiline ulaşmışlardır. Anadolu'nun değişik yerlerine giden gruplar da vardır Hem Harşit güzergâhında hem de sahil boyuna yerleşen Çepniler, Trabzon'da bulunan Grek unsurlarla sürekli mücadele ederek bölgeye yerleşmişlerdir.

Clavijo'nun tabiri ile "Erzamin" yani "Hacıemiroğulları" Ordu merkezli bir beylik olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. İhtimaldir ki Çepni boyuna mensuplardır. Çepniler XV. yüz yılda Kürtün-Eynesil-Dereli-Giresun arasındaki geniş araziye hâkim olmuşlardır (Sümer, 1992: 88). Burası 1486 tarihli arşiv kayıtlarında "Ze'amet-i Kürtün" (MAD. 848, 713-748), 1515-1536 yılları arasında ise "Vilayet-i Çepni" (BA 52, 596-766) (BA 53, . 7-8, 106-122, 123-125, 126-133, 173-176,177) (BA 387, 746-763) diye anılmıştır. Kitabı-ı Diyarbekriyye'de Doğu ve Orta Karadeniz'in iç kesimleri ile beraber Kadı Burhaneddin'e bağlı Çepni diyarı ifadesi geçmektedir (Diyarbekriyye, 1962: 41-43). Akkoyunlu Devleti'de bünyesinde önemli oranda Çepni boy mensuplarını barındırmaktadır. Akkoyunlu kumandanlarından İl-Aldı Bey'in önderliğinde Çepniler Yukarı Kelkit ya da Doğu Karadeniz bölgesinde bulunmaktadırlar.

Hacıemiroğlu Süleyman Bey çalışma alanımızdaki en önemli simadır. Giresun ve çevresinin fatihidir. Süleyman Bey ile beraber birçok dervişte vadilerin uygun yerlerini mesken edinip Giresun'un Türkleşmesini sağlamışlardır. Bu derviş ve ahi önderlerinin mezarları bugün ziyaretgâh olarak halkın uğrak yeri durumundadır. Hem Anadolu'nun fethedilmesinde hem de buralardaki Türkleştirme ve İslamlaşma hareketlerinde, o günlerde canlı bir şekilde yaşayan tasavvufun ve tasavvuf erbaplarının önemli bir rolü olmuştur. Fethin kültür ve medeniyet ayağını inşa etmişlerdir.

4. Yerleşmelerin Özellikleri

Zaviyeler, fethedilen topraklara yerleşerek manevi bir ortam hazırlayıp, çevrenin Türkleşmesi ve Müslümanlaşması bakımından bir nevi misyonerlik vazifesi de görmüşlerdir. Gelip geçenlere bir sığınak temin etmeleri bakımından içtimai yardım sağladıklarından başka bilhassa ıssız, tehlikeli yerlerde kurdukları zaviyeler henüz sınırları ve halkı istikrarsız olan memlekette yol emniyetini de temin ediyordu (Eyice, 1963: 29).

Zaviye, içinde herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresinde topluca yaşadığı ve gelip geçen yolculara yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlanan,

yerleşme merkezlerinde veya yol üzerinde bulunan bina yahut binalar topluluğudur. Zaviyelerde görev yapan şeyhlere zaviyedâr, buralarda oturan dervişlere de zaviyenişin denirdi.

Vadilerin birçok yerinde zaviyeler ile beraber yerleşmeler yoğun hale gelmiştir. Özellikle Hacıemiroğulları önderlerinin fetihleri ile ele geçirilen Giresun ve çevresi zaviye önderleri tarafından da manevi boyutuyla yaşam alanlarına dönüştürülmüştür.

Zaviyelerin tesis edilmesinin en önemli nedeni boş arazilerin yerleşime açılmasıdır. Bu yöntem bilinçli ya da bilinçsiz olarak ülke topraklarının manevi olarak kendileştirilmesi, yani Türkleştirilmesidir. Maddi olarak da verimli arazilerin değerlendirilmesi suretiyle hem bölge hem de devlet ekonomisine katkı sağlanmıştır (Barkan; tarih yok: 59).

5. Giresun Derelerindeki Yerleşim Yerleri

Hacı Bektaşî Velî (1209-1270/71) (Dedebaba, 1995: 23-25), Karadeniz’de Çepni Türkmenlerinin yerleşmesine yardımcı olmak amacıyla en yakın dostlarından birisi olan Güvenç Abdal’ı Kürtün’de bulunan Süme Kalesi’nin batısındaki Taşlıca köyüne göndermiştir. Çepni Türkmenlerinin en geç 1260’larda Maçka’ya yaklaştıkları görülmektedir.

Giresun İli tarihi Türk yerleşmelerine baktığımızda, Şebinkarahisar-Alucra bağlantılı Bulancak’a ve Piraziz’e kadar uzanan yerleşmeler, yine aynı bağlantılı Dereli-Duroğlu-Giresun ve Dereli-Duroğlu-Keşap, aynı bağlantılı Yağlıdere-Espiye yerleşmeleri bulunmaktadır. Diğer önemli vadi yerleşmeleri Harşit vadisi Torul-Kürtün-Doğankent-Tirebolu yerleşmeleridir.

Şebinkarahisar ve Alucra merkezli sahile doğru yerleşmelerle ilgili özellikle tahrir defterleri ve vakıf defterlerinin bize sunduğu bilgiler doğrultusunda zaviye yerleşmeleri olduğu görülmektedir. Honigman, eserinde Şebinkarahisar için Bizans dönemindeki tabirin *kleisura* (dağ geçit bölgesi) olduğunu belirtmektedir (Honigman, 1970: 40).

Hacıemiroğlu Süleyman Bey ve diğer beyler dervişleri de bölgeye taşıyarak maddi ve manevi olarak bölge Türkleştirilmiştir. En önemli Çepni beylerinden olan Kuşdoğan Bey, Şalpazarı’ndan Terme’ye kadar olan yörelerin Türkleşmesini sağlamıştır (Demir, 2007: 51-81).

Doğudan batıya doğru yerleşmelere göz atmamız gerekirse; Bedreme Hisarını ele geçiren bu yörenin komutanı Çepni Beylerinden Melik Ahmet’tir. Harşit Deresi boyunca Çepni yerleşmeleri ve yukarı Harşit’te ise kışlakları bulunmaktadır. Tirebolu’dan İsmaili ve Bada derelerinin iki vadi etrafında bulunan Bada köyünün çevresinde Üreğir, Civil, Boğalı ve Ede Dervişi’nin adını taşıyan Ede köyleri mevcuttur. Vadi yerleşmelerine örnek olan bu yerleşmelerde değirmen, köprüler ve zaviye tarihi belgelerimizdir (Fatsa, 2017: 238). Osmanlı döneminde buralarında divan yerleşmesi olduğu belirtilmektedir.

Yine Tirebolu'ya bağlı vadilerde bulunan Yaraşur Şeyh zaviyesi de Yaraş köyündedir. Arageriş-Ortaköy-Yaraş ve İbrahimşeyh köylerinden oluşan 1486 ve sonrasına ait yerleşimlerdir.

Gelevara deresinde bugün Güce'ye bağlı Tekke köyünde Kasım Dede zaviyesi bulunmaktadır. Eski ismi Boynuyoğun'dur. Oğuz yerleşmelerine güzel bir örnektir.

Menteşe zaviyesi Espiye ilçesine bağlı Arpacık köyünü yerleşime açmıştır. Gelevara deresinin kolu Karaovacık'ın oluşturduğu vadidedir. Kadim Çepni diyarıdır. Ahi Şeyhi olduğu düşünülen Ocak Dede bugün ziyaretgâh konumundadır.

Çepni önderlerinden Eşter Bey, Espiye ve Yağlıdere beldelerini fethederek yöreyi Çepni diyarı yapmıştır. Eşter Bey ile ünsiyet bağı olan Hacı Abdullah Halife de yörenin inanç önderi olarak Türkleşmeye katkıda bulunmuştur (TT 52, 716) (TT 387, 762) (MAD 828, 891). Bunların aynı zamanda Ahi önderleri olma ihtimalleri de bulunmaktadır.

Aksu vadisinin aşağı havzasında bir Çepni zaviyesi olan Derviş Murad zaviyesi Sarvan köyündedir ve aynı adla Keşap'a bağlı Tepeköy'de de bir zaviye bulunmaktadır. 1486 tarihli tahrir defterinde bilgi mevcuttur (MAD 828, 746).

Kulak mevkiinden iç kesimlere; yani Kulak iskelesi, Tepeköy camii, Karaishak köyü- Emeksen köyü güzergâhından ikiye ayrılan yolun biri Armelit üzerinden Yağlıdere'ye diğeri ise daha güneye yönelip Çokmaşatlık mevkiinden Taflancık ve Yünlüce'den Ermeni Köyüne (Erköy) ve Çakrak yaylasına oradan Alucra'ya uzanmaktadır.

En yoğun Vadi yerleşmeleri Aksu deresi üzerinde ve tali derelerde gerçekleşmiştir. Kırıklı' oymağı tarafından Türkleştirilen Kırık beldesi şimdiki ismiyle Yavuzk Kemal'de Şeyh Mustafa zaviyesi bulunmaktadır (Sümer, 1992: 160-191). Depealan (Şihlar) denilen belde Kırıklı oymağının merkezi konumundadır.

Dereli'ye bağlı Kızıltaş köyünde Hacı İlyas zaviyesi konumu itibari ile Şebinkarahisar'dan Kelkit Vadisine ve İpek yoluna ulaşan tali yollardan biri üzerindedir.

Sarıyakup köyünde de Hamzaşeyh/Teberrük Halife namında bir bilgin ile ilgili 1455 tarihli tahrir defterinde bahsedilmektedir.

Aksu vadisinde önemli bir zaviyede Duroğlu nahiyesi sınırları içinde bulunan, M.S. XIV. yüzyıla tarihlenen ve bir Çepni Türkü olan Hacıemiroğlu Lideri Süleyman Beyin getirdiği Yakup Halife'dir (Esterebadi, 1990: 485). Osmanlı Hükümdarı II. Beyazıt 1486'da zaviyenin olduğu beldeyi Yakup Halife Hanedanına vakfetmiştir (TT 52, 680-681) (TT 828, 711). Burada bulunan köprü derbent özelliği taşımaktadır. Osmanlılardan önce İlanlılarda yol ve geçit emniyeti ile ilgili "Tutkavulluk" derbendlerin bir benzeri idi. Aynı zamanda derbendlerin kurulmasıyla hem iç iskân meselesi çözüme kavuşturulmuş, hem de bölgenin güvenliği temin edilerek, ıssız yerlerin iktisadi ve sosyal açıdan canlandırılması sağlanmıştır.

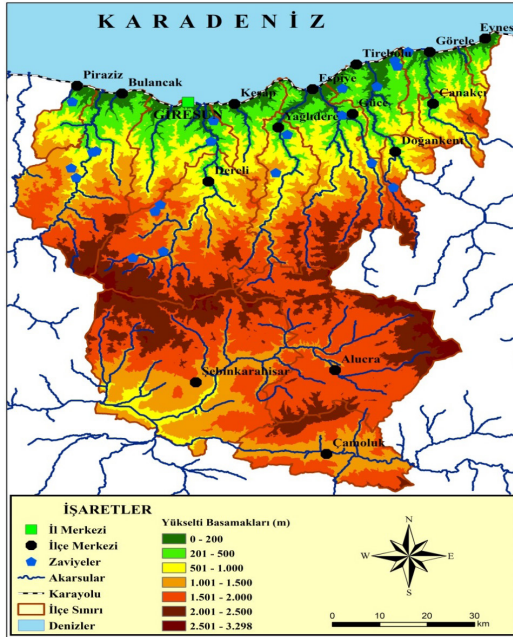
¹ Çepni oldukları düşünülen Kırıklı oymağı bugünkü Yavuzk Kemal nahiyesinde yaşamaktadırlar.

Vakıflar Genel Müdürlüğündeki vergi defterinde (1455) Batlama Deresi-Çal-
dağı batısında köy ve zaviyelerden bahsedilmektedir (VGM 2516/17).

Anırlı Deresi yakınlarında bulunan Kovanlık beldesinde de zaviyeler vardır. Bölgede halkın kutsal saydıkları birçok mezar bulunmaktadır. Bunlarla ilgili belge bulunmamakla birlikte, toplumun dimağlarında bulunan bilgiler ihtimal yüzdesini arttırmaktadır. Tahribat kültürü birçok veriyi maalesef yok etmiştir. Kovanlık –Elmalı beldesinde Ahi lakabı ile de anılan Şeyh Oruç zaviyesi mevcuttur (Fatsa, 2017: 261).

Anadolu’da bir kır iskân ünitesi veya idari birim adı olarak divan üzerinde duran ilk belgeler XV. yüzyıl’a kadar uzanmaktadır. Yediyıldız tarafından hazırlanan ve 1455- 1613 yılları arasını içine alan *Ordu Kazası Sosyal Tarihi* (Yediyıldız, 1985: ilgili sayfalar) isimli araştırmada (bugün Giresun’un bir ilçesi olan Bulancak’ın) Kovanlık bucağı Divan-ı Elmalu, Niyabet-ı Elmalu ya da Nâhiye-ı Elmalu diye adlandırılıyordu. Metinde geçen “...bu divanı oluşturan bütün köyler...” tabirinden 16.Yüzyıl’da bu yörede divanın köy ile kaza arasında bir idarî birim olduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2010: 274).

1455 tarihli tahrir defterinde Şeyh Murad zaviyesinden bahsedilmektedir. Bugün Muratlı ve Demirci köyleri arasında bulunmaktadır (TT 255, 459). Şeyh Musa Zaviyesi ise tahrir defterinde Gebergeriş diye geçmektedir (Fatsa, 2017: 267). Emir Süleyman ile beraber 1390 tarihinde Şeyh İdris ve diğer dervişler cami, medrese, değirmen, köprü ve aş evi kurarak Türkleşmenin iskân boyutunu tamamlamışlardır.

Harita: Giresun (Google Earth programı kullanılarak yapılmıştır)

6. İskânların Kültürel ve Dini Sonuçları

Karadeniz'in Türkleşmesi / İslamlaşması, İslam'ı kabul eden Türk boylarının ve kitlelerinin bu bölgeye gelişleri ile başlamaktadır. Karadeniz'in Türkleşmesinde en etkili rolü oynayan bu boylardan biri ve en önemlisi de şüphesiz Çepnilerdir (Köse-Törelî, 2017: 906).

Çepni Türklerinin, İran üzerinden gelmeleri sebebiyle, yaygın bir kesimin bu bölgede etkili olan Kızılbaş / Alevi kültürü üzerinden İslam'ı tanıdıkları görülmektedir. Selçuklular ve Beylikler zamanında hatta Osmanlıların ilk dönemlerinde Anadolu'da belirgin oranda Alevi kültürü orijininde İslam anlayışının yaygın olduğu görülmektedir. Bu nedenle aynı dönemlerde Kürtün bölgesine gelmeye başlayan Çepniler de Alevi kültürü çevresinde bir İslam anlayışına sahiptirler (Köse -Törelî, 2017: 906).

Bektaşilik ile özdeşleştiği belirtilen Alevilik 13. yüzyılda Hacı Bektaşî Veli ile hayat bulsa da teşkilatlı yapıya 16. yüzyılda Balım Sultan ile kavuşmuştur. 17. ve 18. yüzyıllarda Anadolu'nun birçok yerinde yüzlerce tekkeye sahipti. Giresun ve çevresindeki. Çepniler Yesevi tarzı İslam'a inanmaktayken, Anadolu'da İbn Haldun'un belirttiği "bedevi hadari arası" bir yapı oluşmuş ve sonrasında ise Sünnileşmişlerdir (Haldun, 2004: 106). Türkmenlerin dini anlayışları ile ilgili değerlendirme yapanlardan birisi olan Peacock'da "Türkmenlerin dini anlayışı pragmatiktir. Zamana, yere ve politik çıkarlara göre değişebilmekteydi." demektedir. (Peacock, 2010: 194)

Osmanlı Hükümdarları Yavuz ve Kanuni'den itibaren Çepnilerin hareketleri ve yaşamları da devletçe takip altına alınmıştır. XVI. asır Osmanlı kayıtlarında Kürtün kazasındaki Çepnilerin "Kızılbaş sempatizanı" olduğundan bahsedilmektedir. Devletin aldığı sıkı önlemlerin bir sonucu olarak, 1555 Amasya Antlaşması'ndan sonra, buradaki Kızılbaş Çepnilerin bir kısmı göç ederek İran taraflarına gitmişlerdir. Devlet, köylerin boşalmasını istemediğinden, Çepnilerin tamamının bu şekilde gitmelerine engel olmuş ve kalanlar üzerinde de şiddetli gözetime başlamıştır. Sünni İslam geleneğine sahip etkin kişilerin vaazlar için gönderilmesi ve nüfus takviyesi bu çalışmaların önemlilerindedir (Köse- Törelî, 2017: 909). Zaviyelerin etrafında oluşan yerleşmelerin Sünni gelenekli olmasına rağmen halk bilimi çalışan bilim insanlarının beyanlarına baktığımızda (Düzgün, 2009: ilgili sayfalar) toplumun geleneklerinde halen Bektaşî-Alevi-Kızılbaş öğelerinin varlığının devam ettiği gözlemlenmektedir.

7. Sonuç

Türbeler ve bazen o türbelerin etrafında teşekkül eden zaviyeler, daha başka mahiyette ve daha manalı kurumlardır ve çok defa zaviyede yatan ölümler o zaviyenin tesisinde bir gaye değil ancak bir vesile ve timsal hizmetini görmektedirler. Bizim incelediğimiz zaviyeler, sosyal ve dinî mühim cereyanların doğurduğu önemli propaganda ve kültür kurumları, yeni açılan memleketlerde yerleşen Türk göçerlerin yerleşme ve teşkilatlanma merkezidirler.

Boş bir köye, vadiye, yaylaya gelip yerleşen ve orayı ihya eden dervişler vasıtası ile Türkleşme ve İslamlaşma gerçekleştirilmiştir. Zaviyeler derbentçi gibi görevde yapmaktaydılar. Yörede derbent ve köprüleri bekleyen dervişler, aynı zamanda rehberlikte yapmışlardır.

Giresun ili sınırları içinde bulunan vadilerde farklı zaman dilimlerinde oluşturulan yerleşmeler ve bu yerleşmelerde önemli bir yeri olan zaviyeler yörenin kültürel, dini ve sosyal hayatındaki değişimleri de etkilemişlerdir.

Kaynaklar

I. Yazılı Kaynaklar

- Dedebaba, Bedri Noyan. (1995). *Bektaşilik Alevilik Nedir?* İstanbul.
- Arrianus. (2005). *Arrianus'un Karadeniz Seyahat*. Çeviren Murat Aslan. İstanbul: Odin.
- Barkan, Ömer L. (Tarihsiz) *Kolonizatör Türk Dervişleri*. İstanbul: Devlet Yayın dağıtım.
- İbn Bibi, (1996) *El-Avamrü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuknâme)*. Düzenleyen Mürsel Öztürk. Cilt 1. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İbn Haldun. (2004), *Mukaddime* 1.Çeviren Süleyman Uludağ. Üçüncü Basım, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Clavijo. (1975). *Timur Devrinde Semerkanda Seyahat*. 1. Çeviren Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Nakışlar.
- Demir, Necati. (2007). *Hacıemiroğulları*. İstanbul: Neden.
- Düzgün, Ülkü Kara. (2009). “Giresun Adak Yerlerinde Tespit Edilen Çeşitli Uygulama, İnanış ve Efsaneler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, S. 7, s. 133-153.
- Esterebadi, Aziz bin Erdeşir-i. (1990). *Bezm u Rezm*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Eyice, Semavi. (1963). “İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İçtimai bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23, no. 2: 3-80.
- Fatsa, Mehmet. (2017). *Karadeniz'de Zaviyeler*. İstanbul: arı.
- Hahanov, A. (2004). *Panaret'in Trabzon Tarihi*. Çeviren Enver Uzun. Trabzon: Eser Ofset.
- Herodotos. (2010). *Tarih*. Çeviren Müntekim Ökmen. İstanbul: İş Bankası yay.
- Honigman, Ernst. (1970). *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*. Çeviren Fikret Işıltan. İstanbul.
- Kitab-ı Diyarbekriyye*, (1962). Çeviren Necati Lugal- Faruk Sümer. Ankara.

- Kökten, Kılıç. (1951). “Kuzeybatı Anadolu’nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 9, no. 3: 201-214. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1005/12196.pdf>
- Köse Osman ve Türkmen, Törelî. (2017). “Kürtün’de Çepni Türkmenleri ve Geleneksel Yayla Göçleri” *Geçmişten Günümüze Göç II* içinde, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 905-906.
- Ksenophon. Anabasis. (2011). *Onbinlerin Dönüşü*. 1. Çeviren Oğuz Yarılgış. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Özgüdenli, Osman G. (2006). *Turco-Iranica (Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları)*. 1. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
<http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisobil/article/view/5000203828/5000174429>
- Peacock, A.C.S. (2010). *Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu (Yeni Bir Yorum)*. 3. Çeviren Zeynep Rona. İstanbul: İşbankası.
- Strabon. (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası*. . Çeviren Adnan Pekman. İstanbul,: Arkeoloji ve Sanat.
- Sümer, Faruk. (1992). *Çepniler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- . (1992). *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: TTK.
- Yediyıldız, Bahaeddin. (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı.
- Yılmaz, Cevdet. (2010). “Türkiye’de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamalarda Kullanılan Bir Terim: Divan” *History Studies* 2, no. 1: 273-309. <http://www.historystudies.net/dergi/tar20151276540.pdf>

II. Arşiv Kaynakları

BA, TD, nr. 52.

—. 53.

—. 387.

MAD. 828.

MAD. 848:

TT, nr. 387.

—. 52.

—. 828.

—. 255.

VGM. 2516/17.